

PETERECZ ZOLTÁN

AHOGY EGY AMERIKAI LÁTTA A FORRADALMI MAGYARORSZÁGOT 1919-BEN

■ Száz évvel ezelőtt, 1919. március 21-én kiáltották ki Magyarországon a Tanácsköztársaságot, amikor éppen az országban tartózkodott egy amerikai katonatiszt, akit hírszerzési feladatokkal bíztak meg. Nicholas Roosevelt ekkor századosi rangban szolgált, és egy bécsi székhelyű hírszerzési különítmény, a Coolidge-misszió tagja volt, melynek vezetője pont azokban a politikai értelemben viharos napokban küldte őt Budapestre. Mivel Nicholas Roosevelt naplót vezetett, megörökítette az akkori történéseket, mely írása – egy saját maga által készített későbbi rövid összefoglalót leszámítva – sosem jelent meg, így a centenáriumi alkalmával érdemes szemezgetni és bemutatni nagy forrásértékkel bíró naplóját a magyar olvasóknak.

Ismerhetünk egyéb naplókat, melyeket amerikaiak írtak ebben az időszakban. Ezek közül a leghíresebb Harry Hill Bandholtz 1919–1920-as magyarországi emlékeit megörökítő könyve, melyet csak halála után adtak ki, magyarul pedig csak a rendszerváltozás után jelent meg. (Harry Hill Bandholtz: *Napló nem diplomata módra – román megszállás Magyarországon*. Magyar Világ Kiadó, Bp., 1993). A Nicholas Roosevelt által írt napló nyelvezetében sok hasonlóságot mutat nagy hírű társáéval. Úgy tűnik, a szókimondó, néha már bántó, kendőzetlen véleménynyilvánítás volt a napló védőernyője alatt a norma. Ez a stílus volt nyilvánvalóan az uralkodó koreszme, legalábbis ami az amerikai katonaság tisztí rétegének írástechnikáját és gondolatvilágát jellemzi. Ugyanakkor az amerikai felső középosztály világnézetéből is kóstolót kapunk, hiszen a mű szerzője, Nicholas Roosevelt egyértelműen ebbe az osztályba tartozott, és ugyanilyen egyértelműséggel nem fogta vissza magát naplójában: számos esetben ma már politikailag nem korrekt stílusban írt. A korabeli konzervatív és liberális amerikai gondolkodás jegyei egyaránt tetten érhetőek bejegyzéseiben: a demokrácia fontossága, az Egyesült Államok tisztasága Európával való összehasonlításban, ugyanakkor az ebből fakadó külpolitikai tapasztalatatlanság, az amerikai kulturális fölény hangoztatása, antiszemitizmus, antikommunizmus stb. Ez a fajta egyveleg, annak függvényében ráadásul, hogy naplóját az 1919-es párizsi békekonferencia alatt, illetve a Tanácsköztársaság kikiáltása idején írta, mindenképpen érdekes történelmi forrást tár elénk.

Nicholas Roosevelt a korra jellemző naplóírói trend közepében élt, így számára természetes volt, hogy minél többet örökítsen meg az őt körülve-

vő világból, különösen ha az annyira eseménydús és hazájától eltérő, mint az első világháborút követő európai környezet. Mivel úgy érezte, írói vénával rendelkezik, különösképpen szeretett írásban megnyilvánulni. Fiatalon már nagy adag politikai tapasztalattal gazdagodott, s nem nehéz elképzelni, hogy Theodore Roosevelt Oyster Bay-i házában – ahol nevelkedett – a politika legalább annyira gyakori téma volt, mint bármi más. Innen szívta magába a republikánus, de progresszív politikai irányzat alapeszméit. Felkészültsége valóban megvolt az írott formában való történetközvetítésre, amit neves lapoknál eltöltött későbbi újságírói évek is bizonyítanak. Mivel az első világháború alatt a párizsi nagykövetségen már ellátott kisebb feladatokat, majd Spanyolországban is kellett tárgyaláson részt vennie, így a diplomácia világában is megfordult, mielőtt a párizsi békekonferencia apróbb szereplője lett.

A naplóbejegyzésekből a szerző által szerkesztett kézirat annak idején nem jelent meg könyv alakban, s azóta is ismeretlen. Noha N. Roosevelt feltehetően egy 1920-as kiadást szeretett volna elérni, az anyag nem jelent meg nyomtatásban. Hogy miért, erre ugyan nincs konkrét adatunk, vélelmezhető azonban, hogy a kiadók nem ítélték egy százados feljegyzéseit annyira érdekesnek, hogy könyv alakban megjelentessék, amikor több, a békekonferenciával kapcsolatos mű is napvilágot látott, amelyek nagyobb érdeklődésre tarthattak számot szerzőik miatt. (1919-ben és 1920-ban is több jelentős kötet jelent meg a párizsi békekonferenciával kapcsolatosan, amit aztán továbbiak követtek.) Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy mivel a könyv valóban csak mellékszála volt a Párizsban történeteknek, így a kiadók úgy érezték – valószínűleg jogosan –, hogy az amerikai olvasópublikum nem lesz túlságosan érdeklődő az alig ismert Közép-Európában történetek iránt. Azt sem lehet kizárni, hogy maga N. Roosevelt gondolta meg magát a kézirat befejezése után, aminek megint több oka is feltételezhető. Az egyik, hogy az Európától való látványos amerikai elfordulás kihatott rá is, másrészt úgy érezhette, hogy a könyv sokszor túlságosan kritikus, netán már bántó egyes személyeket illetően. Egyébként ez az ok, amiért a kiadók is leginkább ellenezhették a megjelentetést, bár erre konkrét bizonyíték nem áll rendelkezésünkre. 1919–1920-ban szinte mindegyik szereplő életben volt még, s mivel nemzetiségtől függetlenül N. Roosevelt szidott amerikai és európai egyaránt, sokszor vezető tisztségű embereket, a kiadók nem biztos, hogy fel kívánták vállalni annak az ódiáját, hogy majd őket támadják a megjelent írásért.

Az itt bemutatott napló legalább két szinten őriz történeti lenyomatot. Egy részről elég részletesen tárja fel a Coolidge-misszió – és ebből kiindulva a hasonló feladattal útra indított egyéb amerikai missziók – napi életritmusát és feladatait. Megismerkedhetünk a sokszor nehézkes utazási körülményekkel, az elszállásolás viszonyaitól s az információszerzés intrikáival – több ízben humoros vagy izgalmas változatban. Viszonylag kevés ilyen iratról tudunk, de egy másik, éppen ehhez a misszióhoz tartozó tiszt feljegyzései megerősítik az N. Roosevelt által írottakat, ami a mindennapi életvitelt és elvégzendő feladatokat illeti. (Charles Moorfield Storey: *Journal, 1918-1919*. Massachusetts Historical Society, USA; Walter G. Davis: *Diary*. Box 1, Folder 16, Walter Goodwin Davis Papers [MS 469], Manuscripts and Archives, Yale University Library, USA) Más-

felől a kézbe vett napló jól érzékelteti a történelmi és politikai háttérrel az adott két helyszínen: Bécsben és Budapesten. Noha nyilván egy szereplő szemén keresztül rögzülnek a benyomások és események, a leírtakat alapvetően hitelesnek fogadjuk el, fenntartva a naplóíráskor inherensen jelentkező evidens torzulási hatások érvényesülését.

N. Rooseveltnaplója olvasmányos, többször kifejezetten szórakoztató, de vannak benne – különösen mai szemmel – kifogásolható részek. Az egyik látványos vitatható elem, ami rendszeresen megjelenik a műben, az antiszemitizmus. Az amerikai felsőbb körökre különösen jellemző volt a 20. század elején a zsidóellenesség. Ennek több oka is volt. Az egyik faji alapú, mivel az Európából érkező zsidók nem az angolszász és protestáns vonalat képviselték: Közép- és Kelet-Európából érkeztek, s jellemzően összetartottak, kultúrájukat, nyelvüket és vallásukat próbálták megőrizni. Ez számos amerikai szemében szálka volt, hiszen saját amerikai nemzetük és annak értékeinek felhígulásától féltek. Nem szabad elfelejteni, hogy az 1880-as években megindult második nagy bevándorlási hullámmal az addig elsősorban Nyugat- és Észak-Európából érkező bevándorlók helyett többmillió közép-, kelet- és dél-európai tömegek érkeztek. Ezek az emberek ugyan olcsó munkaerőt jelentettek, ami a felfutóban lévő amerikai gazdaságnak jól jött, különösen az iparban (elég a bányászatra vagy acéltermelésre gondolni, ahol a szakképzetlen, olcsó munkaerő legegyszerűbb formája a korabeli tőkés foglalkoztatásnak), de az amerikai társadalomban sokan vészharangot kongattak. E bevándorlók legnagyobb része nem beszélt angolul, s nehezen is tanulta meg a nyelvet, túlnyomórészt katolikus vallásúak voltak, amit sok amerikai veszélyként élt meg, s a bevándorlók a távoli otthonától eltérő közegben kultúrájuk megőrzésére törekedtek, ezért kisebb göcökben éltek, leginkább az északkeleti nagyvárosokban. Az ekkor megindult urbanizáció miatt ez sokszor egybeesett a különböző etnikai gettók megjelenésével, a bűnözés megemelkedésével, amit rendre a bevándorlók nyakába varrtak. Emellett előfordult radikális elemek feltűnése, amelyekkel sokszor azonosították a bevándorlókat, és az amerikai rend megdöntésének vádjával illették őket. Különösen a politikai radikálisok között több zsidó származású egyén is volt. Tehát az antiszemitizmus egyik kiindulópontja is ez volt: az idegen, beilleszkedni nem akaró, az amerikai értékeket nem valló népcsoport.

Az antiszemitizmus másik okát a féltékenység és irigység képezte. A zsidó bevándorlók nagy része igen szorgalmas volt, és előtérbe helyezte a tanulást. Noha ezek amerikai értékek is voltak, az már sokaknak nem tetszett, ha a zsidó származású európai sikereket ért el – az amerikaiak kárára. Ráadásul az egyik ilyen sikeres csoport a bankvilágban jelent meg. Hosszú idő óta Európában számos zsidó család a bankéletről prosperált, amit sokan megvetettek, de szükséges volt a társadalom működéséhez és – többek között – a háborúk finanszírozásához. Amikor számos zsidó bankház ütötte fel fejét Amerikában, s sikereket értek el, érthetően ez a jelenség csak tovább erősítette a már fennálló antiszemita érzéseket az előkelőbb körökben. Rendszeres, sőt természetes volt, hogy zsidó származású egyének, még ha gazdagok voltak is, nem léphettek be bizonyos szállodákba, golfpályákra vagy klubokba. Mivel N. Rooseveltnaplója is a felsőbb körök, az amerikai „arisztokrácia” képviselője volt, liberális világnézete ellenére sok szempontból antiszemita volt, ami számára teljesen normálisnak tűnt.

N. Rooseveltnaplójában a „zsidó” szó 68-szor (!) jelenik meg, s ennek jelentős része dehonosztáló módon. Rengeteg emberrel találkozott bécsi, budapesti és bukaresti útján, akik jelentősen eltértek az új-angliai angolszász vonalától, s akiket N. Roosevelt habozás nélkül faji hovatartozásuk szerint be is sorolt. Mivel ezek közül nagy számban zsidó származásúak voltak, naplójában sok ilyen esetet örökített meg. Például amikor az osztrák fővárosban a fegyverraktárt látogatta meg, az ottani igazgatóról készült egyetlen leírása a következő volt: „egy apró kis zsidó” (N. Roosevelt dátum nélküli naplóbejegyzése 1919. január közepéről). Amikor egy osztrák diplomatával találkozott szintén Bécsben, a következőképpen került elő megint az előítélet: „Ezt leszámítva van benne egy zsidós beütés, de úgy hallottam, nem az” (N. Roosevelt 1919. május 4-i naplóbejegyzése). Nem meglepő, hogy Romániában nem egy „koszos román”, hanem egy „koszos zsidó” fogadta szálláshelyén. (N. Roosevelt 1919. március 12-i naplóbejegyzése). Ha a Coolidge-misszió más tagjainak fennmaradt naplóit olvasuk, akkor azokban nem tapasztalunk ekkora antiszemitizmust vagy általános kritikai élt mindennel szemben, aki vagy ami nem amerikai. Így ezek forrását N. Rooseveltnaplójában kell keresnünk (Lásd Charles Moorfield Storey: *Journal* és Walter G. Davis: *Diary*).

A napló tehát politikailag sokszor inkorrekt. Ez nemcsak N. Rooseveltnaplójában tükrözi, de részben a saját gondolatait a napló oldalaira magának lejegyző technikában keresendő, ahol N. Rooseveltnaplójában nem kellett visszafognia magát. Ám ez magában még nem magyarázat. Süt az oldalakról egyfajta amerikai felsőbbrendűség az európaiakkal szemben. „Nincs még egy olyan faj, mint az északi nagy szőke, amiből mi, amerikaiak is kinőttünk. Nagyszerűbb ez bármelyik latin fajnál, és nagyszerűbb bármelyik szlávnál is.” (N. Rooseveltnaplójában dátum nélkül 1919 januárjából.) A magabiztos, saját nemzetének sikereit talán túlértékelő fiatal amerikai sok szempontból viszolyogva nézett az európai viszonyokra, szokásokra, gondolkodásra – különösen Közép-Kelet-Európában. Az itt élő népek kifejezetten negatív benyomást tettek rá, még akkor is, ha egy-egy férfi vagy nő látványosan elnyerte tetszését. Általában véve a 19. századi társadalmi darwinizmus jegyei figyelhetők meg N. Rooseveltnaplójában: az angolszász, de azon belül is az amerikai politikai-társadalmi berendezkedés a legelőrehaladottabb, a többi nemzetnek ezt kellene másolnia, de az eltérő vallású, feudális múlttal rendelkező, elsősorban kelet-közép-európai népek erre szinte teljesen alkalmatlanok. „Politikai értelemben – írja egy helyütt N. Roosevelt –, a kelet-európaiak rosszul nevelt gyerekek.” (N. Roosevelt kommentárja a 21. fejezetben.) Ebben nagy adag Theodore Rooseveltnaplójában fedezhető fel, és N. Rooseveltnaplójában nyilván a magával hozott világgép és gondolkodásmód szerint ítélte meg a látottakat. A világháború csapásai után az új nemzeti függetlenségbe csöppent országok hibáit felnagyította, s a biztonságos és prosperáló amerikaival hasonlította össze, amely összehasonlítás csakis negatív eredményt produkálhatott számára. Ha valaki innen származott, és még ráadásul zsidó is volt, az eleve elvágta magát N. Rooseveltnaplójában. Ez a számára szörnyű kombináció még egy dologgal volt tetézhető: a kommunizmus ideológiájával.

Az 1917. novemberi bolsevik forradalom megrémisztette a nyugati világot. Az 1880-as évek óta az Egyesült Államokban már előfordultak radi-

kális munkásmegmozdulások, sztrájkok és olyan politikai követelések, amelyek számos amerikai szemében a fennálló rend aláadását és meggyengítését jelentette (jó példák erre az 1886-os chicagói Haymarket-sztrájk, az 1892-es Homestead-sztrájk Pennsylvániában vagy a szintén chicagói Pullman-sztrájk 1894-ben, melyeket bőven kísért erőszak). Ez a trend kezdett eltolódni politikai irányba az első világháború idején, és amikor az Egyesült Államok 1917 áprilisában belépett a háborúba, hamarosan törvény szabályozta, hogy a kormány háborús erőfeszítéseit nem lehet semmilyen módon gyengíteni. Mivel számos zsidó származású és egyben forradalmi gondolkodású ember a háború ellen, illetve abból Amerikának való kilépésre buzdított, ez csak erősítette az idegen-, zsidó- és bolsevistaellenességet amerikaiak millióiban, így N. Rooseveltben is. Ráadásul az oroszországi események hamarosan azt mutatták az amerikaiaknak, hogy hatalomra került egy káros ideológiától vezetett kisebbség, amely erőszakosan uralkodik a többségen, tehát antidemokratikusan kormányoz, a magántulajdon megszüntetését tűzte ki célul, a vallást háttérbe szorítja, és a forradalmi hullám világon való elterjedését vizionálja, egy a nemzetek feletti internacionalista bolsevik eszmét – tehát gyakorlatilag mindent tagad, amit az amerikai demokrácia hirdet.

Ennek fényében nem meglepetés, hogy amikor N. Roosevelt olyan európai emberrel találkozott, aki zsidó származású volt, de ráadásul még bolsevik eszméket is vallott, zsigerből fakadó ellenállással reagált. Ahogy Bécsben összegezte a helyzetet egy hónappal a magyar Tanácsköztársaság kikiáltása után: „Nem a bolsevizmus az ok – ezek az emberek nem bolsevikok –, hanem néhány gátlástalan magyar és orosz zsidó, akik együttműködnek gazember osztrák zsidókkal, és az éhes tömeg érzéseire apelálnak, hogy így kerüljenek hatalomra. Minél többet látok belőlük, annál inkább a zsidók ellen vagyok.” (N. Roosevelt 1919. április 21-i naplóbejegyzése.) S mind Bécsben, mind Budapesten jócskán találkozott ilyen emberekkel. De fontos megjegyezni azt is, hogy liberális világnézetéből adódóan N. Roosevelt elismerte, hogy szükségszerű társadalmi változásoknak bekövetkezniük, amik nem feltétlen károsak. Ennek ellenére természetesen a bolsevizmust kereken elutasította, amit viszont egyenes összefüggésben látott egy adott ország gazdasági helyzetével. Számára a bolsevizmus „gazdaságilag annyira téves, hogy valószínűleg életképtelen” (N. Roosevelt 1919. április 25-inaplóbejegyzése). Minden esetleges a társadalmat illető pozitív hatása ellenére „sok kárt is fog okozni ez a szörnyen pusztító erő” (N. Roosevelt 1919. április 25-inaplóbejegyzése).

Egy további kiemelendő elem a könyvben N. Roosevelt humora. Számos helyen figyelhető meg szellemes megfogalmazás. Noha néha talán bántó vagy nem túl diplomatikus a szöveg, nem nélkülözi a humort. Jó példa erre az egyik híres tenorénekesről tett megjegyzése. N. Roosevelt imádta az operát, gyakran látogatott el a Bécsi Állami Operaházba, s sokszor adott hangot bejegyzéseiben az itt látottaknak és halottaknak. Egy alkalommal azonban különösképpen felbosszankodott a tenorista előadásán: „Sajnos Schmedes is énekelt, aki, mint mindig, tökéletesen vacakul csinálta, de nagy ováció kísérte, mert híres, amit annak köszönhet, hogy már Ferenc József trónra jutása előtt is énekelt, és mindezt olyan operákban, amiket Mozart, Beethoven és Wagner rendezett.” (N. Roosevelt 1919.

május 23-i naplóbejegyzése.) A humor megint megkülönbözteti N. Rooseveltné naplóját, hiszen ha az olvasó összehasonlítást végez például a már említett Storey-féle naplóval, láthatja, hogy az teljesen száraz, poétikát ugyan nem hiányoló, de a humort teljesen nélkülöző leírás.

Ahogy már szó esett róla, N. Rooseveltné 30 évvel később tehát megjelentette a kézirat tömörített változatát. Az 1953-as *A Front Row Seat* című könyvében mintegy harminc oldalon foglalja össze az 1919-es kéziratot – ez körülbelül kilencszer rövidebb az eredeti változatnál (Nicholas Roosevelt: *A Front Row Seat*. University of Oklahoma Press, Norman, 1953). Ez a könyv egész élettapasztalatáról szól, amely valóban gazdag és szerteágazó volt, felölelte Amerikát, Ázsiát és Európát és közel fél évszázadot, így jól illeszkedett a kötetbe a párizsi békekonferencia alatt tapasztalt eseménylánc, ráadásul a legtöbb érintett már nem volt életben. A szöveget is átalakította, illetve ez erős cenzúrán esett át. Ha valaki összehasonlítja a két szöveget, az 1953-as változat feltűnően diplomatikus az eredetihez képest. Ezt a kontrollt valószínűleg maga N. Rooseveltné alkalmazta, hiszen a világ sokat változott bő harminc év alatt.

Az egyik ilyen látványosan hiányzó elem az antiszemita megnyilvánulás. Ami az első világháború előtt, alatt és utána elfogadott, sőt bevett zsidóellenes érzület volt az Egyesült Államokban, különösen a felsőbb körökben, az a kinyíló világban és a második világháborúban történt holocaust után megszűnőben volt, és politikailag teljesen inkorrektté vált. Ez nem jelenti azt, hogy N. Rooseveltné és más amerikaiak világnézete gyökeresen megváltozott volna, de a korszellem már nem engedte ezek hangoztatását. Ugyanez igaz a közép-európai népekre, amelyekről naplójában számtalanszor tesz bántó megjegyzést a szerző. Például romániai élményei a következő megjegyzésre ragadtatták: „Ez az undor az itteni emberek és módszereik iránt sosem tűnt el.” (N. Rooseveltné 1919. március 6-i naplóbejegyzése.) A hidegháború kezdeti légkörében azonban, s különösen az 1953-as republikánus előretöréssel sokat volt hallható a „rab népek felszabadítása” mint cél, így talán picit furcsa lett volna a lengyeleket, cseheket, magyarokat, románokat vagy jugoszlávokat ócsárolni. Viszont az eredeti szöveg egyértelművé teszi, hogy a kelet-közép-európai nemzetekről nem volt túl nagy véleménynel, ami megint jellemzően amerikai mentalitás volt – de tegyük hozzá, hogy a franciákról, németekről vagy olaszokról sem volt sokkal jobb véleménye. N. Rooseveltné „arrogáns német szellem”-ről ír, s egy helyütt a németeket „lelkiismeretlen és hazug csirkefogók”-nak nevezi (N. Rooseveltné 1919. február 15-i naplóbejegyzése). A németek viszont mégiscsak az ellenség voltak. De a szövetségesek sem érdemelték ki nála nagy dicséretet. Az olaszokra rendszeresen csak digóként utal, míg a franciák esetében megállapította, hogy „többé nem meghatározóak”, akiknek az „ambícióik és elvárásaik összeegyeztethetetlenek képességeikkel és kapacitásukkal” (N. Rooseveltné dátum nélküli naplóbejegyzése 1919. április első hetéből).

N. Rooseveltné az 1953-as visszaemlékezéseiben a következő technikát használta az eredeti kézirattal kapcsolatban: összefoglalt bizonyos dolgokat a harminc év alatt felgyülemlett tudás alapján, helyenként megváltoztatott dolgokat, néha még idézeteket is átirtné, noha nem megváltoztatva az eredeti jelentéstartalmat. Voltak epizódok, amiket annak idején pár sorral

írt le – vagy le sem írt, mert ilyenre is van példa (!) –, de a könyvében meghosszabbított, mert utólag nyilván érdekesnek és fontosnak találta őket. N. Roosevelttől több mint harminc év elteltével történelmi távlatból láthatta azokat a kritikus hónapokat 1919 első felében, s ezért más szemüvegen keresztül ítélte meg néhány dolgot. Egyes eseményeket tehát kiemelt, míg más epizódokat és személyeket gyakorlatilag törölt, noha ez részben az 1953-as könyvben az adott időszakra szánt oldalmennyiségéből is következhetett. A legfontosabb változtatás az eredeti kéziratához képest azonban a sok-sok naplóbejegyzés teljes hiánya, vagyis éppen az eredeti gondolatok elrejtése. Ez nem azt jelenti, hogy N. Roosevelt 1953-as könyvében alapvetően mást írt volna, mint amit 1919-ben gondolt, de óhatatlanul szintetizált. Pontosan ezért fontos megismernedni az eredeti szöveggel, amely sokkal szókimondóbb, részletesebb, és emiatt igazi történelmi lenyomatnak számít. A szerző 1953-ban úgy gondolta, akkor vagy azóta híressé vált amerikaiakat helyez a középpontba: Archibald Coolidge, Allen Dulles vagy Herbert Hoover a prominens szereplők. Emellett úgy érezte, hogy a Lehár Ferencsel és annak öccsével történt beszélgetés nagyobb érdeklődésre tarthat számot az amerikai olvasók között, mint néhány magyar forradalmárral vagy ellenforradalmárral való diskurzus – és ebben valószínűleg igaza is volt. N. Roosevelttől például jelen volt, amikor Vix ezredes átadta Károlynak hírhedt jegyzékét, és ami azután a Károlyi-kormány lemondásához és a bolsevik hatalomátvételhez vezetett. Ilyen esetek és pontosan a Károlyi Mihállyal, Teleki Pállal vagy éppen Apponyi Alberttel folytatott és részletesen lejegyzett beszélgetései és ezen személyekről tett megjegyzései teszik az eredeti kéziratot annyira értékessé, különösen a magyar olvasók számára.

Károlyit alapjában dicsérte és elbűvölőnek találta. Kettejük beszélgetéséről feljegyezte, hogy „Őszinte hazafi, megtett minden tőle telhetőt, és szerintem úgy érezte, hogy a korábban a szövetségesek kegyeit kereső politikája majd segíti hazáját, de most fokozatosan kezdi megérteni, hogy csak összeomlás vár rá, és ha a békekonferencia Magyarország ellenében dönt, őt teszik majd felelőssé, és emiatt azon gondolkodik, talán mit tehetett volna másképpen, ami jobb lett volna. Ez szörnyen nagy felelősség, és noha hazája iránti elkötelezettségéből elfoglalta a vezető szerepet, csak megoldhatatlan problémák vártak rá, támadások érték itthon és külföldön, és nem volt hova fordulnia segítségért.” (N. Roosevelt 1919. március 20-i naplóbejegyzése.) Telekiről kifejezetten remek véleménye volt, hiszen rengeteg információt tudott meg tőle a térség etnikai jellegzetességeiről, ami jól segítette az ismeretlen terepen való tájékozódást. Mint feljegyezte: „első budapesti tartózkodásom alkalmával az volt a benyomásom, hogy az összes személy közül, akikkel ott találkoztam, ő volt a legintelligensebb és szakmájában a legátermettebb”. (N. Roosevelt 1919. április 16-i naplóbejegyzése.)

Apponyiról már kevésbé volt egyöntetűen pozitív véleménye. „Apponyi egy érdekes öreg gazember – nagyon intelligens, semmiféle bűnbánatot nem érez és egy igazi sovíniszta.” (N. Roosevelt 1919. február 28-i naplóbejegyzése.) Elismerte tudását és azt a fontos szerepet, amit politikailag még mindig betöltött, kérlelhetetlen ellenállása a magyar területek elcsatolására azonban egy „Átk...tt vén csirkefogó!”-t csalt elő az amerikaiból (N. Roosevelt 1919. március 6-i naplóbejegyzése).

N. Rooseveltt egyébként jó megfigyelő volt. Néhány dolgot igen élesen látott, még akkor is, ha néha metsző humorral vagy kifejezetten bántóan fogalmazott is, s emiatt is érdekesek és fontosak naplóbejegyzései és személyes észrevételei. Nagyon tisztán látta például azt, hogy a térség minden országa vagy nemzete kivétel nélkül az Egyesült Államoktól várja a segítséget különböző elképzeléseikhez. „Mindenki, függetlenül korábbi meggyőződésétől vagy nemzetiségétől Amerikára tekint... Amerika láthatólag a bíró a nagy mérkőzésen egy-egy ország nézőpontjának megfelelően.” (N. Roosevelt 1919. január 22-i naplóbejegyzése.) Amerikának ezt a pozícióját persze csak fokozták a Herbert Hoover vezette Amerikai Segélyszervezet élelmiszer- és nyersanyagszállítmányai, amelyek többször szinte életben tartottak egy-egy nagyobb várost, mint Bécsét vagy Budapestet. Elképesztőnek tartotta ugyan, de az eluralkodott kétségbeesettség miatt N. Rooseveltt kénytelen volt elfogadni, hogy az amerikaiakban mindenhol politikai tőke rejlik és a párizsi békekonferencia döntéseire hatással lehetnek, még ha alacsony rangban szolgáló és mindössze felderítő munkát végző amerikaiakról is legyen szó. Bécshez hasonlóan a magyarokat is képtelenség volt „meggyőzni arról, hogy misszióink nem politikai jellegű és nem bír jelentőséggel Párizsban” (N. Rooseveltt kommentárja a 18. fejezetben). Alapjában a Tanácsköztársaságot mint országvédő nemzeti összefogást látta, ami kényszerből eltűrté még a bolsevista vezetést is az ország egyben tartása céljából. „A magyarok – ahogy fogalmazott –, akik egységesek azon meggyőződésükben, hogy Magyarországot nem szabad feldarabolni, a bolsevizmust mint az utolsó kétségbeesett lehetőséget használták fel országuk egyben tartására, és nyíltan ellenszegültek a szövetségeseknek, és ezzel precedenst teremtettek Németország számára.” (N. Rooseveltt jelentése az amerikai béke delegációnak, 1919. március 26.) Ez utóbbi szempont miatt is látott nagy veszélyt a magyarországi eseményekben.

N. Rooseveltt ugyanakkor jól mérte fel a térségben élő nemzetek egymáshoz való viszonyát is, és azt, hogy ehhez hogyan viszonyulnak az amerikai döntéshozók és diplomaták: „A kelet-európai országok közti faji féltékenykedés hevessége elképzelhetetlen a higgadtabb angolszász elme számára. És ez a nagyon erős érzés egy olyan tényező, amit a Népszövetségben dolgozó elméleti szakembereink tagadnak, és nem vesznek róla tudomást. Ettől még ez tény, és az is marad, és ha nem foglalkozunk vele, az sajnálatos tudatlanságról tesz tanúbizonyságot.” (N. Rooseveltt kommentárja a 21. fejezetben.) Mindezek esetleges megváltoztatására és egy talán igazságosabb békéhez viszont N. Rooseveltt szerint egy aktívabb és bátrabb Egyesült Államokra lett volna szükség. Még jóval a békeszerződés aláírása előtt látta, hogy kudarcba fog fulladni a kísérlet, s ez nagyrészt az amerikai tétlenségen múlik: „folytatjuk dicstelen kontárkodásunkat a nemzetközi viszonyokban; mi, akikre úgy tekintenek, mint azon nemzetek reményére, akik gyengék. Elfogulatlan és hatékony lépések ideáljáról beszélünk, pedig közben azzal, hogy nem teszünk semmit, hamarosan mindenkinek csalódást fogunk okozni, és megérdemelten viseljük majd azt a terhet, amit az a katasztrófa okoz, amit nagyban segítettünk létrehozni.” (N. Rooseveltt naplóbejegyzése, 1919. április 7.) Saját hazájáról írt és a békével kapcsolatos kritikából kijutott Woodrow Wilson elnöknek is, s itt nem csupán a politikai pártkülönbözőség játszott szerepet. N. Roose-

velt úgy érezte, Wilson egyszerűen csak retorikai szépségekkel próbálja betapasztani azokat a sebeket, amikhez valójában komoly műtét kell, s így hosszú távon nagyobb bajt okoz. Túlzott idealizmussal vádolta az elnököt, akinek „egy jól megfogalmazott, moralizáló retorikai mondat” felér a külpolitika mesterségével. Mert az ilyen magasan szárnyaló retorika – s itt elsősorban Wilson 1918. januári 14. pontjára utal – azt a hamis látszatot kelti, miszerint „ez a verbális gyógyszer egy éjszaka leforgása alatt megtisztítja Európát bajaitól és elhozza a testvéri szeretet uralmát” (N. Roosevelt dátum nélküli naplóbejegyzése 1919. március végéről).

Még egyszer érdemes megjegyezni, mert ez különösen fontos. Mégpedig, hogy N. Roosevelt naplója nagyon értékes kortörténeti rajz. Noha az 1919-es évben rengeteg minden zajlott – párizsi békekonferencia, orosz polgárháború, magyar Tanácsköztársaság, helyi háborúk Közép-Európában, hogy az Európán kívüli területekről most ne essen említés –, és ezekről számos könyv íródott, hiszen történészek sora vizsgálta ezen eseményeket, így az történések és szereplők, az összefüggések és következmények jól ismertek. Viszont N. Roosevelt naplója páratlan történelmi tükör egy politikailag és diplomáciai értelemben tájékozott fiatal amerikai tiszt szemszögéből, aki politikailag igen bizonytalan időszakban tartózkodott Bécsben, és éppen a Tanácsköztársaság kikiáltásakor Budapesten volt. Egy amerikai, aki személyesen találkozott a történelmi „képtárlattal”, első kézből tapasztalhatott meg számos dolgot, amiről csak tankönyvekből és történelemkönyvekből olvashatunk. N. Roosevelt átélte Magyarország néhány legmozgalmasabb napját, és amerikai szemüvegen keresztül részben meg is örökítette azokat. Így 1919-es visszaemlékezései mindenképpen gazdagítják a korra vonatkozó tudásunkat.

